

Politická kultura české populace v regionálním rozměru*

ZDENKA VAJDOVÁ a JANA STACHOVÁ**
Sociologický ústav AV ČR

The Regional Dimension of the Political Culture of the Czech Population

Abstract: The article sets out to compare the political culture and civic participation of populations in selected regions in the Czech Republic using data from the survey 'The Influence of Region-Specific Factors on the Formation of the Political Outlook of Voters', which was conducted by the Institute of Sociology in 2000–2002. The fundamental question it poses is whether the populations in selected regions differ in terms of their patterns of political culture and level of civic participation. Almond and Verba's classic definition of types of political culture is supplemented with one more type – alienation. This leads to four quantitative variables for defining the pattern of the population's mixed political culture. The level of civic participation is defined as the number of memberships in voluntary organisations. The results show that the pattern of political culture in the selected regions is almost identical. The regions do not even differ in terms of the amount of membership in voluntary civic organisations, that is, in the level of civic participation. The article concludes that in terms of political culture and civic participation the Czech Republic is quite homogeneous and is a suitable territorial unit for comparisons of political culture.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2005, Vol. 41, No. 5: 881–901

1. Úvod

Je to již deset let, co se ve svých výzkumech věnujeme konceptu politické kultury, hledáme jeho indikátory a empiricky zjišťujeme politickou kulturu populací. Procházíme-li své práce, práce kolegů doma i ve světě, práce rozvíjející koncept v nějakém směru, práce tyto směry kritizující, je zřejmý jeden metodologický postulát: jakým nástrojem se měří a jaké indikátory jsou vybrány, takové jsou výsledky. A protože nám nejde o absolutní hodnoty, stejně jako u většiny prací o politické kultuře, ale o porovnávání, v našem případě o porovnávání (vzorce) politické kultury různých populací, bylo by jenom rozumné používat na různé populace, případně na tu- též populaci v jiném čase stejnou míru.

* Práce byla podpořena grantem GA ČR 403/00/1713. Autorky děkují anonymním recenzentům a neanonymním kolegům za cenné a inspirativní připomínky a návrhy, bez nichž by text nezískal tuto definitivní podobu.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: PhDr. Zdenka Vajdová nebo Mgr. Jana Stachová, Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: zdenka.vajdova@soc.cas.cz nebo jana.stachova@soc.cas.cz.

Druhý metodologický postulát souvisí s tím, že u společenských jevů je třeba brát v úvahu mnoho aspektů: aspoň tolik, o kolika víme. Politická kultura má také mnoho aspektů a v teoretických úvahách jsou vzpomínány. Po klasické práci Almonda a Verby [1963] se konceptu věnují i práce pozdější a překleňují období čtyřiceti let jako např. Elkins a Simeon [1979] nebo Johnson [2003]. Když však plánujeme empirické šetření, mnohostránkovost konceptu se zúží na několik komponent. Někdy na sedm [Inglehart 1990], někdy na jednu [Granato, Inglehart, Leblang 1996], někdy na čtyřicet osm [Feierabend et al. 1992]. K tématu politické kultury v období postkomunistické transformace, jejímu popisu a vysvětlení, lze najít úvahy a některá tvrzení v pracích Havelka [2004], Nosál [2004], Novák [2004], Skalník [2004] a Skovajsa [2004], ale i Whitefield, Evans [1999].

Empirické výzkumy politické kultury obvykle používají operacionalizace, které tak či onak vycházejí z konceptu Almonda a Verby [1963]. Kterým a kolika komponentám politické kultury věnují pozornost, na jaké indikátory se spoléhají, souvisí s úlohou, kterou má výzkum řešit. Úloha často spočívá v deskripci a srovnání politické kultury různých populací. V jiných úlohách se často hledá systematický vztah mezi politickou kulturou na jedné straně a politickým a ekonomickým výkonem industriálních společností na straně druhé. O krok dál jdou výzkumy, které dochází k závěrům, že politická kultura zásadně ovlivňuje ekonomický růst a stabilitu demokracie [např. Inglehart 1990; Putnam 1993; Granato, Inglehart, Leblang 1996]. Různé aspekty těchto prací jsou podrobeny kritice, a to včetně operacionalizace politické kultury. Upozorňujeme v této souvislosti na kritiku v pracích Jackmana a Millera [1996a, 1996b], která je poučná a dost přesvědčivá. I pro nás jsou práce Putnama, Ingleharta a dalších téměř alfou a omegou našich úvah. Proto stojí za to vzít do úvahy tvrzení Jackmana a Millera o tom, že byla nalezena jenom malá evidence, která by podporovala hypotézu o systematickém vztahu mezi politickou kulturou a politickým a ekonomickým výkonem společnosti. Na rozdíl od jmenovaných prací, v nichž je politická kultura považována za nezávisle proměnnou, ve výzkumu, o kterém tato studie referuje, byla politická kultura považována za závisle proměnnou. První úlohou však bylo popsat politickou kulturu regionálních populací, které byly do výzkumu zahrnuty.

Výzkum „Vliv teritoriálně specifických faktorů na formování politických orientací voličů“ byl projektován Tomášem Kosteckým a realizován v Sociologickém ústavu v letech 2000–2002. Vychází z hypotézy, že politické orientace jednotlivce nejsou formovány bez souvislosti s prostředím, ve kterém jednotlivec žije. Teritoriální kontext lokálního společenství může výrazně ovlivnit jak objektivní postavení jednotlivce ve společnosti, tak jeho subjektivní vnímání osobní situace i situace společnosti jako celku. Cílem výzkumu bylo popsat a vysvětlit souvislost politických orientací a sociálně strukturních rysů jednotlivce na jedné straně, na druhé straně souvislost politických orientací a kontextuálních rysů jednotlivce. Bylo třeba zjistit, které charakteristiky regionu a jeho obyvatel a které charakteristiky jednotlivce jako individua v jeho lokálním a regionálním prostředí se podílejí na tvorbě politických orientací jednotlivce a obyvatel regionu.

V této práci se pokoušíme vytvořit na základě postojových dat takový kvantitativní popis vzorce politické kultury, který umožní testování vztahu s dalšími proměnnými. Vzhledem k regionálnímu rozměru konceptu výzkumu bude první úlohou porovnání populací vybraných regionů v České republice. *Otázka, kterou si kládeme jako první, zní: Jsou populace vybraných regionů rozdílné, pokud jde o vzorec politické kultury?*

Vedle toho se pokoušíme o regionální pohled na jeden z významných aspektů demokratické společnosti, který souvisí s politickou kulturou, jak je nahlížena v tomto textu, a to na občanskou angažovanost. Za indikátor občanské angažovanosti jsme zvolili účast občanů na veřejném životě prostřednictvím členství v neziskových dobrovolnických organizacích působících ve společnosti (občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti, nadace apod.). Protože, jak ukazuje Salamon [Salamon, Anheier 1997], neziskový sektor tvořený občanskými sdruženími se stal, vedle trhu a státu, jednou ze základních společenských sil a jedním z nejvýznamnějších aspektů občanské společnosti. Stejně jako jsou prostorově diferencovány nejrůznější aspekty společnosti [např. Kostecký 2002], můžeme mluvit o jistém stupni regionální diferenciaci občanské angažovanosti a posléze i občanské společnosti uvnitř jednoho státu [Putnam 1993]. V rámci výzkumu, o kterém referujeme, jsme si položili otázku, zda existuje v České republice regionální diferenciaci občanské angažovanosti. V naší operacionalizaci otázka zní: *Existují regionální rozdíly v neziskovém sektoru, pokud jde o počet neziskových organizací a především o členství občanů v nich?*

V rámci hledání odpovědi na otázku, jestli se liší obyvatelé vybraných regionů ve svých hodnotách a postojích, prověřovali Kostecký a Čermák [2004] závislost liberálních, resp. paternalistických a tradičních postojů na regionu. Z jejich výsledků vyplývá, že region tyto postoje diferencuje: *Frekvence odpovědí na otázky indikující jednotlivé postoje jsou ovlivněny nejen strukturálními proměnnými, ale i sociálním prostředím jednotlivých regionů.* Na základě tohoto tvrzení bychom mohli formulovat naši vstupní hypotézu analogicky takto: *Postoje zahrnuté v konceptu politická kultura, tedy postoje k politickému systému, o kterých se domníváme, že vyrůstají z obecných hodnot a postojů, jsou rovněž diferencovány charakteristikami regionu.*¹

¹ Námítka k přijetí takové hypotézy vyplývá z úvahy o tom, čím své občany poznamenalo 40 let demokratického centralizmu, rovnostářství a homogenizačního úsilí komunistického režimu. Je možné, že postoje k liberálním nebo tradičním hodnotám mají větší setrvačnost, jsou v užším vztahu k prostředí – rodině, komunitě, v němž se utvářejí, než postoje k politickému systému, o jehož proměnlivosti dokáže vydat svědectví délka jednoho lidského života prožitého „v srdci Evropy“ ve 20. století. Pak by politická kultura obyvatel jednotlivých regionů mohla být na kontextu regionu nezávislá. Chceme tím říci, že politická změna nastolená v roce 1948 únorovým převratem a následovaná radikální proměnou ekonomického systému zanechala trvalý vliv i na některých hodnotách a postojích obyvatel.

2. Výzkum a data

Jak je uvedeno výše, cílem výzkumu „Vliv teritoriálně specifických faktorů na formování politických orientací voličů“ bylo popsat a vysvětlit souvislost politických orientací a sociálně strukturních rysů jednotlivce na jedné straně, na druhé straně souvislost politických orientací a kontextuálních rysů jednotlivce. K tomu bylo potřeba pracovat se dvěma soubory nezávisle proměnných:

- a) Kontextuální proměnné vztahené k regionu. Rozumíme jimi systémové ukazatele území a charakteristiky obyvatelstva v tom území [Kostecký 1995]. Jsou to ekonomické, demografické a sociální ukazatele zjišťované sčítáním, mikrocenzem a v ročních statistikách resortů, údaje dostupné z veřejných zdrojů. Do této skupiny proměnných jsou zařazeny také výsledky parlamentních a lokálních voleb.
- b) Sociálně strukturní proměnné charakterizující jednotlivce.

Proměnné indikující politické orientace jednotlivce považujeme za závislé proměnné. K indikaci politické kultury ve smyslu konceptu Almonda a Verby bylo použito schéma 48 výroků.² Postoj respondentů k jednotlivým výroky byl měřen na pětibodové škále souhlasu.

Data o jednotlivcích byla zjišťována na reprezentativních souborech respondentů jednak České republiky, jednak vybraných regionů. Region je v našem případě souvislé území několika okresů. Byly vybrány čtyři regiony tak, aby svými charakteristikami dovolily realizovat komparativní úlohu projektu [Kostecký, Čermák 2004]. Reprezentativitu zajišťoval kvótní výběr respondentů z dospělé populace ČR a regionů podle pohlaví, věku, vzdělání a typu sídla respondenta v kategoriích venkov (obec do 5 tis. obyvatel) a město (nad 5 tis. obyvatel). Nástrojem sběru dat byl standardizovaný, formalizovaný dotazník, aplikovaný v rozhovoru s respondentem. Sběr dat byl uskutečněn v říjnu 2000.³ Datové soubory individuálních dat z dotazníků byly doplněny výše zmíněnými charakteristikami příslušných regionů.⁴ Pracovalo se s pěti datovými soubory reprezentativními pro dané území:⁵

- ČR (1 143 respondentů),
- region PRAHA (878) na území hl. m. Praha, okresů Praha-východ a Praha-západ,
- region OSTRAVA (886) na území okresů Ostrava a Karviná,
- region ZLÍN (843) na území okresů Zlín, Hodonín, Uherské Hradiště,
- region LOUNY (837) na území okresů Louny, Beroun, Kladno, Rakovník.

Řada výsledků analýz uvedených datových souborů je zveřejněna v pracích [Kostecký, Čermák 2004; Kostecký, Čermák 2003; Kostecký 2002].

² Schéma operacionalizace politické kultury je v příloze.

³ Výběr a vlastní sběr dat realizovala agentura Sofres Factum po výběrovém řízení na zakázku.

⁴ Je třeba upozornit na unikátnost těchto regionálních datových souborů. Běžné je pracovat pouze se soubory individuálních dat.

⁵ Hodnoty proměnných rozhodujících pro cíl výzkumu se mění v čase jenom pozvolna. Proto i shromážděná data budou ztrácet na své aktuální hodnotě jenom pozvolna.

Pro analýzu občanské angažovanosti byla vytvořena databáze občanských sdružení podle jejich registrace Ministerstvem vnitra na podzim 2001⁶ ve čtyřech sledovaných regionech. Naše vlastní kategorizace organizací, jež byla v databázi využita, se volně inspirovala Salamonovou klasifikací [Salamon, Anheier 1997]. Databáze obsahovala v roce 2001 záznam o 47 550 občanských sdruženích. Kategorizace nebyla provedena v hl. m. Praze, kde počet občanských sdružení přesahoval 8 000, a proto nebylo roztrídění v rámci projektu technicky proveditelné; pro srovnání typů sdružení je tak použit region skládající se jenom z okresů Praha-východ a Praha-západ.

3. Operacionalizace politické kultury a model

Jednou z možných operacionalizací je operacionalizace, která důsledně vychází z teoretického konceptu tří čistých typů politické kultury Almonda a Verby [Almond, Verba 1963, 1980; Vajdová 1996]: parochiální, poddanská a participativní politická kultura, každá s třemi aspekty postojů ke čtyřem částem politického systému.⁷ Takovou operacionalizaci vytvořili Klicperová a Feierabend [Feierabend et al. 1992]. Avšak výzkumný záměr komparovat politickou kulturu populací, jejichž postoje mohou být poznamenány různými politickými systémy, vedl k přizpůsobení klasického konceptu politické kultury. Úvahy jmenovaných autorů nad dědictvím komunistického režimu s jeho totalitními a anti-občanskými charakteristikami je vedly k doplnění dalšího typu politické kultury – odcizená politická kultura. Dá se o ní říci, že mohla vyrůst na režimu reálného socialismu 70. a 80. let minulého století. Je to politická kultura společnosti, kde jednotlivec odmítá politický systém nebo jeho část, je podezřívavý vůči vládě, chová k ní negativní city, nevěří, že by politická akce v rámci zákonů mohla přinést zlepšení; cynismus je převládající orientace vůči politice a systému; takové postoje mohou vést k otevřenému nepřátelství, angažování se v extremistických skupinách a k násilí [Klicperová-Baker et al. 1999: 61–63].

Operacionalizace spočívá v konstruovaném schématu 48 výroků.⁸ Respondenti hodnotí jejich pravdivost tím, že vyjádří souhlas nebo nesouhlas s tvrzením na pě-

⁶ Důvodem využití centrální databáze ministerstva vnitra je fakt, že je v podstatě jedinou úplnou evidencí občanských sdružení v České republice. Je přístupná na internetových stránkách ministerstva a obsahuje kromě názvu sdružení rovněž jeho adresu. Využívat k regionální analýze pouze adresu, na které je sdružení registrováno, může být do jisté míry zavádějící (sdružení může působit i mimo region), ale pro takto rozsáhlé srovnání nelze získat jinou informaci o rozsahu působnosti každého sdružení.

⁷ Každý typ politické kultury je vlastní jednomu typu politické struktury; slovy Almonda a Verby jeden typ politické kultury je kongruentní s jedním typem politické struktury: parochiální politickou kulturu lze přiřadit k tradiční, komunitní politické struktuře, poddanskou k centralizovanému autoritativnímu politickému systému a participativní politickou kulturu k demokratickému režimu.

⁸ Viz Přílohu této práce.

ti nebo sedmibodové škále. V tomto výzkumu jsme pracovali se škálou pětibodovou, kde hodnoty 0, 1, 2, 3, 4 reprezentují míru souhlasu s každým výrokem.⁹ Výroky jsou rozděleny do čtyř skupin po dvanácti výrociích. Každá skupina představuje pracovní definici jednoho čistého typu politické kultury: odcizení (T1), parochiální (T2), poddanskou (T3) a participativní (T4). Schéma je konstruováno tak, že čisté typy politické kultury jsou vzájemně exkluzivní. Málokdy však mají respondenti tak vyhraněné názory, aby jejich odpovědi vyjádřily preferenci jednoho čistého typu politické kultury. O smíšených typech politické kultury pojednává Almond a Verba [1963] jako výsledku svých empirických šetření. *Politická kultura respondentů je vždy smíšeným vzorcem politické kultury, v němž některý čistý typ převažuje.*

Dvanáct výroků definujících jeden čistý typ politické kultury je strukturováno podle konceptu Almonda a Verby. Výroky reprezentují poznávací (A1), hodnotící (A2) a afektivní (A3) aspekt postojů k jednotlivým blokům politického systému: politické „já“ (C1), politické strany jako vstup politického systému (C2), zákony a politiky jako výstup politického systému (C3), stát a vláda jako celek politického systému (C4). Máme tedy 48 proměnných s hodnotami 0, 1, ..., 4.

Pro jednotlivce, stejně jako pro soubory jednotlivců, definujeme [Vajdová 2004] *podmíněnou míru identifikace* (COMID = Conditional Measure of Identification) s čistým typem politické kultury jako průměrnou hodnotu souhlasu se třemi výroky, které vyjadřují poznávací, hodnotící a afektivní aspekt postoje ke každému z bloků politického systému. Pro každého respondenta tak získáme čtyři podmíněné míry identifikace ke každému čistému typu politické kultury; jinými slovy vytvoříme celkem šestnáct nových proměnných s hodnotami mezi nulou a čtyřmi.¹⁰ *Míru identifikace (nepodmíněnou; MID = Measure of Identification)* s čistým typem politické kultury definujeme pak jako průměr těchto čtyř podmíněných měř identifikace vztahujících se k jednomu určitému čistému typu politické kultury. Pro každého respondenta a stejně tak pro každý soubor (resp. podsoubor) respondentů dostáváme další čtveřici proměnných rovněž s hodnotami mezi nulou a čtyřmi. Tyto čtyři hodnoty míry identifikace jsou reprezentací celkového vzorce politické kultury respondenta, resp. souboru respondentů. Pro názornost lze míry identifikace s jednotlivými čistými typy politické kultury vyjádřit procenty; mluvíme pak o podílu určitého čistého typu politické kultury na celkovém vzorci politické kultury, to je, mluvíme o podílu odcizených, resp. parochiálních, resp. poddanských, resp. participativních postojů na celkovém souboru postojů, kterými politickou kulturu operacionalizujeme.

⁹ Od „určitě nesouhlasím“ pro hodnotu „0“ po „určitě souhlasím“ pro hodnotu „4“.

¹⁰ Podmíněná míra identifikace např. s politickou kulturou odcizení znamená míru identifikace např. s blokem politické já, vyjádřeným třemi výroky v politické kultuře odcizení; druhá podmíněná míra identifikace s politickou kulturou odcizení je míra identifikace s blokem vstup politického systému v politické kultuře odcizení atd. Jiný příklad: podmíněná míra identifikace s politickou kulturou participativní znamená míru identifikace s blokem politické já v participativní politické kultuře atd. Podmíněnost míry identifikace vyjadřuje vztah k jednomu z bloků politického systému v rámci jednoho čistého typu politické kultury. Formálně bychom to vyjádřili jako COMID T₁ za podmínky C₁ nebo C₂, ...nebo C₄.

Popsaný model politické kultury sleduje důsledně stejnou logiku jako operacionalizace typů politické kultury. Výsledkem jsou čtyři kvantitativní proměnné definující vzorec politické kultury populace. Dovolují přesné porovnávání vzorců politické kultury různých populací. Problémem zůstává, jak dobře a úplně výroky ve schématu indikují postoje, které jsou zahrnovány pod pojem politická kultura. To je téma pro jinou práci.

Je třeba ještě na tomto místě zmínit, že ve výzkumech autorů operacionalizace Feierabenda, Klicperové a jejich dalších spolupracovníků jsou data získaná schématem 48 výroků zpracována faktorovou analýzou typu Q.¹¹ Sledovaná populace se tak přímo rozpadá do více méně homogenních podsouborů charakterizovaných nějakou podobou smíšené politické kultury. K podobnému výsledku, ve smyslu rozložení sledované populace do více méně homogenních podsouborů charakterizovaných nějakou podobou smíšené politické kultury, lze dospět aplikací shlukové analýzy na čtyři proměnné, které jsou výsledkem modelu, tedy na míry identifikace s každým ze čtyř čistých typů politické kultury.¹²

4. Výsledky

Ve schématu 48 výroků se řada respondentů nevyjádřila ke všem výroky. Uplatnění výše uvedeného modelu k identifikaci politické kultury, které vyžadovalo odpověď u všech výroků, tak znamenalo nezařazení mnoha respondentů do analýzy. Kontrola nových souborů podle pohlaví, věku a vzdělání však ukázala, že je možné je i nadále považovat za reprezentativní stejně jako soubory základní a výsledky analýz vztáhnout na regiony a ČR.

Dříve uvedený model (část III) nám dovoluje popsat vzorce politické kultury populací vybraných regionů a ČR; jsou to tabulky 1–5. **Tučně** je v každém sloupci označena největší podmíněná míra identifikace (COMID) v čistém typu politické kultury; takto označené číslo udává, který blok politického systému nejvíce přispívá k míře identifikace s daným čistým typem politické kultury. *Kurzívou* je v každém řádku označena největší podmíněná míra identifikace s jedním blokem politického systému vzhledem ke všem čistým typům politické kultury a označuje, u kterého typu politické kultury má vybraný blok politického systému největší váhu.

¹¹ Q-faktorová analýza [Aldenderfer, Blashfield 1984] vychází z korelační matice $N \times N$, kde N je počet případů, tedy z podobnosti případů, zatímco obvyklá faktorová analýza vychází z matice $P \times P$, kde P je počet proměnných. Faktory jsou extrahovány z korelační matice $N \times N$ a případy jsou přiřazeny shlukům podle faktorové zátěže. Kromě toho, že Q-faktorová analýza je problematická jako klasifikační metoda, problém je při zpracování velkých souborů respondentů, což je náš případ a v sociologii obecně.

¹² Výsledky si neprotiřečí. Komparace těchto dvou přístupů ke zpracování dat a komparace výsledků je opět tématem nějaké další práce.

Tabulka 1. Vzorec politické kultury – Region PRAHA (N=589)

Typ politické kultury	Odcizená	Parochiální	Poddanská	Participativní
Podmíněná míra identifikace (COMID)				
Politické „já“	1,8759	2,0089	1,9784	1,7993
Input (strany)	1,3715	1,6789	1,3883	1,9650
Output (zákony a politiky)	1,6548	1,8114	1,6374	2,8392
System (stát a vláda)	1,8413	1,7324	1,7523	2,8427
Míra identifikace (MID)	1,6502	1,7894	1,6774	2,3691

Tabulka 2. Vzorec politické kultury – Region OSTRAVA (N=519)

Typ politické kultury	Odcizená	Parochiální	Poddanská	Participativní
Podmíněná míra identifikace (COMID)				
Politické „já“	2,0031	2,1351	2,1006	1,7356
Input (strany)	1,4957	1,7801	1,4798	2,0369
Output (zákony a politiky)	1,7000	1,8686	1,5828	2,9372
System (stát a vláda)	1,8652	2,1006	1,7647	2,8838
Míra identifikace (MID)	1,7548	1,9020	1,7331	2,4332

Tabulka 3. Vzorec politické kultury – Region ZLÍN (N=508)

Typ politické kultury	Odcizená	Parochiální	Poddanská	Participativní
Podmíněná míra identifikace (COMID)				
Politické „já“	2,0299	2,1635	2,1074	1,9478
Input (strany)	1,5063	1,8644	1,5540	2,1247
Output (zákony a politiky)	1,7219	2,0099	1,8376	2,9206
System (stát a vláda)	1,8787	1,9151	1,9704	2,9107
Míra identifikace (MID)	1,7660	1,9667	1,8570	2,5079

Tabulka 4. Vzorec politické kultury – Region LOUNY (N=502)

Typ politické kultury	Odcizená	Parochiální	Poddanská	Participativní
Podmíněná míra identifikace (COMID)				
Politické „já“	1,9810	2,1667	2,2042	1,8238
Input (strany)	1,5213	1,7490	1,5607	2,0361
Output (zákony a politiky)	1,7570	1,8200	1,5434	2,8570
System (stát a vláda)	1,8874	1,8086	1,7885	2,7867
Míra identifikace (MID)	1,7409	1,8195	1,7405	2,3992

Tabulka 5. Vzorec politické kultury v České republice (ČR, N=726)

Typ politické kultury	Odcizená	Parochiální	Poddanská	Participativní
Podmíněná míra identifikace (COMID)				
Politické „já“	1,9934	2,1877	2,1852	1,7550
Input (strany)	1,4721	1,7935	1,5042	2,0396
Output (zákony a politiky)	1,7153	1,9028	1,7799	2,9177
Systém (stát a vláda)	1,8395	1,8524	1,9119	2,8739
Míra identifikace (MID)	1,7370	1,8922	1,8345	2,4306

Zdroj pro Tabulky 1–5: Šetření Region a politika 2000, SOÚ AV ČR.

Poznámka: Podmíněná míra identifikace (COMID) s čistým typem politické kultury vzhledem k jednomu z bloků politického systému je průměrnou hodnotou souhlasu se třemi výroky, které vyjadřují poznávací, hodnotící a afektivní aspekt postoje k danému bloku politického systému.

Míra identifikace (MID) je průměrem čtyř podmíněných měř identifikace vztahujících se k jednomu čistému typu politické kultury.

Kurzívou je v každé tabulce v každém řádku vyznačena největší podmíněná míra identifikace s jedním blokem politického systému vzhledem ke všem čistým typům politické kultury a označuje, u kterého typu politické kultury má vybraný blok politického systému největší váhu. Tučně je vyznačena v každém sloupci největší podmíněná míra identifikace (COMID) v jednom čistém typu politické kultury; takto označené číslo udává, který blok politického systému nejvíce přispívá k míře identifikace s daným čistým typem politické kultury.

Všechny regionální soubory v našem výzkumu vykazují smíšené typy politické kultury. Jak ukazují tabulky 1–5, ve vzorci politické kultury každého regionálního souboru, stejně jako celé ČR, je určitý poměr oněch čtyř čistých typů – odcizené, parochiální, poddanské a participativní politické kultury. Nejsou to velké rozdíly mezi regiony. V každém regionu, stejně jako v ČR, participativní postoje převládají; o něco menší je podíl parochiálních postojů, vlastních tradiční společnosti s nediferencovaným politickým systémem. Postoje poddanské a postoje vyjadřující odcizení mají na výsledné smíšené politické kultuře jenom o málo menší podíl než postoje parochiální. Docházíme tak k závěru, že *mezi jednotlivými regiony se politická kultura liší málo a také se málo liší od celé ČR. Dá se předpokládat, že Česká republika je vzhledem k politické kultuře dosti homogenní a jako územní jednotka pro srovnávání politické kultury vhodná.*

Můžeme se pozastavit nad největším podílem participativních postojů. Velký podíl participativních postojů bychom očekávali v zemích dlouhodobě demokratických, nikoliv u populace vystavené čtyřem desetiletím totalitního režimu. Ale např. vysoká váha participativních postojů byla nalezena také ve výzkumu studentů sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze, realizovaném v letech 1994–1996 [Klicperová-Baker et al. 1999: 94 a dále]. Je to generace, která byla v 88. a v 89. roce v ulicích, svou reálnou participací na věcech veřejných se podílela na pádu komunistického

Tabulka 6. Vztah mezi mírami identifikace (MID) s jednotlivými typy politické kultury (Pearsonův koeficient korelace)

Korelace MID Region	T ₁ T ₂	T ₂ T ₃	T ₁ T ₃	T ₁ T ₄	T ₂ T ₄	T ₃ T ₄
PRAHA	,754**	,677**	,544**	-,492**	-,489**	-,318**
OSTRAVA	,620**	,537**	,447**	-,426**	-,485**	-,217**
ZLÍN	,689**	,628**	,490**	-,330**	-,268**	-,022
LOUNY	,670**	,567**	,505**	-,455**	-,433**	-,142**
ČESKÁ REPUBLIKA	,735**	,611**	,510**	-,488**	-,472**	-,212**

Zdroj: Šetření Region a politika 2000, SOÚ AV ČR

Poznámka: ** – korelace je signifikantní na hladině 0,01

T1 – odcizená p. k. T2 – parochiální p. k.

T3 – poddanská p. k. T4 – participativní p. k.

režimu. U této generace výsledek zjištění tolik nepřekvapí. V našem výzkumu však jsou zastoupeny všechny věkové kategorie a respondenti do 30 let tvoří jenom cca čtvrtinu výběru. Určitý náznak odpovědi jsme našli ve vztazích mezi postoji reprezentujícími jednotlivé čisté typy politické kultury.

Pomocí vzájemných korelací míry identifikace s jednotlivými typy politické kultury lze nahlédnout, které čisté typy politické kultury si jsou bližší v jednotlivých regionech (tabulka 6).

Sledujeme-li korelační koeficienty ve sloupcích, vidíme, že nejsilnější a pozitivní korelace je mezi odcizenou a parochiální politickou kulturou (T1T2). Jenom o málo slabší a pozitivní a stejně významná je korelace mezi odcizenou a poddanskou politickou kulturou (T1T3) a mezi parochiální a poddanskou politickou kulturou (T2T3). Jiný vztah naznačují korelační koeficienty mezi participativními postoji a všemi ostatními: poměrně vysoké, ale negativní koeficienty vzhledem k postojům odcizení, o něco menší a také negativní vzhledem k postojům parochiálním, malé a rovněž signifikantní a negativní hodnoty korelačních koeficientů vzhledem k postojům poddanským (v jednom případě nejsou signifikantní ani na hladině 0,05). Tak tomu je v každém regionu a také v ČR. S určitou nadsázkou můžeme říci, že *postoje participativní politické kultury se u jednotlivce nevyskytují současně s postoji odcizené a parochiální politické kultury, ale postoje participativní a poddanské politické kultury se vedle sebe vyskytovat mohou.*¹³ Jak interpretovat toto zjištění? Právě podstatně slab-

¹³ Toto zjištění lze ilustrovat výroky ze schématu operacionalizace: lze souhlasit s výrokiem, kterému je v operacionalizaci politické kultury přiřčena úloha indikátoru poznávacího aspektu vzhledem ke vstupu politického systému v odcizené politické kultuře: „Politické strany jsou tím nejhorsím ve státě.“; současně lze souhlasit s druhým výrokiem, indikujícím pozná-

ší negativní korelace mezi postoji participativními a poddanskými by mohla být vodítkem a povzbuzuje k následující úvaze.

Participativní postoje v politické kultuře můžeme považovat za inovaci, kterou přináší novodobé politické režimy zastupitelské demokracie; jsou něčím novým a velmi mladým (viz např. krátká historie všeobecného volebního práva). Můžeme soudit, že v demokratických režimech se utvářejí jako protiklad postojů odcizení (nedůvěry, podezřívání, pohrdání a bezmoci) a jako protiklad postojů parochiálních (vyjadřujících nesrozumitelnost politického systému a jeho zbytečnost pro normální život). Utvářejí se však vedle postojů poddanských, které jsou pěstovány autoritářskými režimy a které umožňují fungování nejen autoritářských, ale také demokratických režimů; umožňují vládnutí. Participativní postoje mohou vyrůstat z jiných hodnot, než které leží v základu postojů poddanských. Participativní postoje se v současnosti utvářejí a posilují pod vlivem požadavku demokratických režimů na „účast veřejnosti na politickém rozhodovacím procesu“, zjednodušeně řečeno.

Novodobými politickými režimy byly také komunistické režimy Sovětského svazu a zemí východní a střední Evropy. Lze vyslovit domněnku, že i ony inovovaly politickou kulturu obyvatelstva participativními postoji. Jak? Proklamace participace byla vyjádřena nejprve v diktatuře proletariátu, poté vládou lidu v socialistickém zřízení. Přestože tyto režimy byly totalitní, nebo právě proto, podařilo se prosadit zdání účasti pracujících na vládě jednak 99% účastí obyvatel v pravidelně se opakujících volbách, jednak masovou účastí obyvatel v organizacích Národní fronty kontrolovaných stranou a státem. Na jedné straně byla členství v různých organizacích formální; na druhé straně šlo o faktickou účast na práci řady organizací, které tak či onak umožňovaly lidem naplňovat jejich zájmy a ambice, případně umožňovaly profit jinak nedostupný. Dlouhodobé působení takového stavu mohlo mít za následek, že se vytvářelo cosi jako participativní postoje. Lidé byli členy hned několika organizací ať už formálně, nebo se fakticky účastnili jejich práce. Režimem pěstovaný kolektivismus a rovnostářství usnadňovaly utváření participativních postojů. Tato úvaha, která se netýká mladších věkových kategorií, by nám mohla dovolit vysvětlit tak velký podíl participativních postojů v politické kultuře české populace v roce 2000. Řečeno v pojmech našeho modelu, úvaha pomohla vysvětlit poněkud překvapivě velkou hodnotu míry identifikace s participativním typem politické kultury. Že jde v našem případě o „cosi jako“ participativní postoje, lze vidět také v tabulkách 1–5. Ve sloupcích jsou tučně vyznačeny největší hodnoty podmíněné míry identifikace s daným typem politické kultury. U každého typu, vyjma participativní, je největší podmíněná míra identifikace vzhledem k politickému „já“.

vací aspekt vzhledem ke vstupu politického systému v parochiální politické kultuře: „Nevím, k čemu vlastně jsou politické strany.“; a také s třetím výrokem, indikujícím poznávací aspekt vzhledem ke vstupu politického systému v poddanském typu politické kultury: „Politické strany nemohou plnit žádnou rozumnou funkci ve státě.“ Souhlas s prvními dvěma výroky bude nejčastěji následován nesouhlasem s čtvrtým výrokem, indikujícím participativní postoje: „Bez politických stran není možný stát a vláda, které by představovaly zájmy lidí.“; třetí výrok by se měl snést s čtvrtým, tj. participativním postojem, bez vnitřního konfliktu.

U participativní politické kultury je největší podmíněná míra identifikace vzhledem k zákonům a politikám (output politického systému) anebo vzhledem ke státu a vládě (tedy systému jako celku). Tyto postoje jsou indikovány neosobními výroky, připomínajícími deklaraci normy. S výroky, indikujícími participativní postoje vzhledem k politickému „já“, v nichž se mluví o aktivní účasti v politice, o členství v politické straně, často v 1. osobě, je podmíněná míra identifikace podstatně menší.¹⁴ Jinými slovy, participativní postoje nejsou tolik indikovány výroky, které operacionalizují participativní „já“, jako neosobními příkazy k participaci ve výrociích vztažených k politickému systému, a tudíž se jedná o deficitní formu participativních postojů.¹⁵

Uzavíráme tuto část hypotetickým tvrzením o některých pramenech zjištěného současného vzorce politické kultury v ČR.¹⁶

- A. Největší podíl participativních postojů v politické kultuře občanů České republiky v roce 2000 vysvětlujeme tím, že pod působením komunistického režimu se vytvářely postoje blízké participativním postojům. Skladba postojů vzhledem k objektům politického systému – s důrazem na výstup a systém jako celek – vede k tomu, abychom je označili za kvazi participativní.
- B. Větší podíl parochiálních postojů než podíl postojů odcizení a poddanských vyplývá z distance, kterou lidé vůči současnému, tedy popřevratovému, politickému systému zaujímají. Bylo by pochopitelné, kdybychom v politické kultuře ČR pozorovali větší podíl poddanských postojů, protože ty minulý režim pěstoval a ty jsou trvalé a vlastní lidské společnosti s jakoukoliv vládou. Domníváme se, že větší podíl parochiálních postojů je důsledkem malé znalosti demokratických procedur, neprůhlednosti politických procesů a i po deseti letech malé srozumitelnosti současného režimu.

Rozdíly v zastoupení postojů vlastních jednotlivým typům politické kultury jsou ovšem velmi malé, a naše tvrzení je tím poněkud zpochybněno.

Občanská angažovanost ve zkoumaných regionech

Další úlohou je porovnání občanské participace obyvatel v regionech. Participace občanů je v této práci indikována jednak počtem občanských sdružení ve zkoumaných regionech, jednak členstvím respondentů v dobrovolných organizacích.¹⁷ Pro

¹⁴ Někdy se ve výzkumu používají výroky k indikaci přijetí režimu na jedné straně a účasti na udržování a efektivitě na druhé straně. V této studii se přidržujeme zvolené operacionalizace p. k. a diskusi tohoto nástroje ponecháváme stranou.

¹⁵ Pointu upřesnil jeden z anonymních recenzentů termínem „deficitní forma“.

¹⁶ Určitější formulace by mluvila o vlivu komunistického režimu na současnou politickou kulturu v ČR.

¹⁷ Podobný indikátor – členství v dobrovolných organizacích – používá i Marc Howard ve své komparativní studii občanské společnosti [Howard 2003].

vytváření politické kultury je důležitá jedna z forem občanské participace, a to dobrovolné sdružování lidí do sdružení a spolků. Almond a Verba poukázali na to, že členství v dobrovolné organizaci má vliv na politické postoje a hodnoty jednotlivců; dobrovolné organizace hrají důležitou roli v rozvoji politické kompetence občanů, umožňují spojovat potřeby jednotlivců navzájem, a tak představují jakési spojení mezi individuem a politikou [Almond, Verba 1963]. Z tohoto předpokladu vychází tzv. sociokulturní přístup k občanské společnosti, který vyzdvihuje právě socializaci v dobrovolných organizacích jako důležitý způsob přijímání občanské kultury.

Definice občanské společnosti jako prostoru dobrovolného spolčování přivádí do hry, alespoň v českých podmínkách, neziskový sektor, který představuje nejrůznější formy lidského sdružování. V této práci se zaměřujeme na nejpočetnější skupinu organizací neziskového sektoru v České republice, a to na občanská sdružení.

Při standardizaci počtu registrovaných sdružení s ohledem na počet obyvatel regionu lze vysledovat určité rozdíly. Nejméně obyvatel na jedno občanské sdružení je v regionu PRAHA: 143 obyvatel na občanské sdružení. Při dalším srovnání jsme však Prahu jako město pominuli, protože ta přibližně s 8000 občanskými sdruženími a více jak milionem obyvatel zaujímá v tomto ohledu specifické postavení z toho důvodu, že je městem hlavním, kde se koncentruje celá řada neziskových aktivit.

V regionu složeném z okresů Praha-východ a Praha-západ připadá 232 obyvatel na jedno sdružení. Dalším regionem v pořadí je region LOUNY s 264 obyvateli na jedno občanské sdružení, dále region ZLÍN, kde na jedno sdružení připadá 273 obyvatel, a nakonec region OSTRAVA s 397 obyvateli na jedno občanské sdružení. Lze tedy konstatovat, že v počtu občanských sdružení se výrazněji od ostatních regionů odlišuje region OSTRAVA, který se skládá z okresů Ostrava (345 obyvatel/sdružení) a Karviná (473 obyvatel/sdružení). Zaznamenali jsme v tomto regionu výrazně méně registrovaných občanských sdružení, což může poukazovat na nižší stupeň rozvinutosti občanské angažovanosti v tomto regionu [Putnam 1993].

Tato data vypovídají sice o počtu existujících či registrovaných občanských sdružení, ale neříkají nám nic o počtu jejich členů, tedy o členství v nich, a o rozsahu působnosti těchto sdružení, jež může být i mimo region. Podle našeho výzkumu je v rámci celé České republiky 17,7 % lidí členy nějakého občanského sdružení, z toho 2,7 % jeho funkcionáři. Z analýzy individuálních dat vyplývá, že mezi našimi regiony neexistuje žádná diferenciacce v členství jednotlivců v občanských sdruženích. Odpovědi na otázku, zda je respondent funkcionářem či členem občanského sdružení, se mezi regiony signifikantně neliší.

Analýza databáze, vytvořené ze seznamu registrovaných občanských sdružení, přesto poukazuje na určité rozdíly mezi sledovanými regiony v oblastech působení občanských sdružení. Mezi regiony lze nalézt několik odlišností vyplývajících z jejich typu. Např. v industrializovaném a urbanizovaném regionu OSTRAVA výrazně převažuje počet odborových organizací; v regionech s větším počtem malých obcí (region LOUNY a ZLÍN) zase převažují hasičské a myslivecké spolky; v moravském regionu ZLÍN je výrazně více folklorních spolků. Podíl sportovních sdružení

Tabulka 7. Členství v zájmových organizacích podle regionů

Region pozice	PRAHA	OSTRAVA	ZLÍN	LOUNY
funkcionář	2,7	3,3	3,4	3,3
člen	10,5	11,5	14,1	12,4
není člen	82,1	84,1	81,6	81,6
N	878	886	843	837

Zdroj: Šetření Region a politika 2000, SOÚ AV ČR

Otázka: *Zúčastníte se v současné době veřejného života např. v občanských sdruženích, veřejně prospěšných společnostech, v různých zájmových hnutích a organizacích, v odborech, organizacích zaměstnavatelů, profesionálních svazech nebo komorách?*

Pozn.: Dopočet do 100 % ve sloupci tvoří odpovědi „Neví“, „Neodpověděl/a“, „Netýká se“.

Tabulka 8. Poměrné zastoupení občanských sdružení v regionech podle typu

Region	LOUNY	ZLÍN	OSTRAVA	PRAHA VZ
Typ sdružení				
sociální oblast	4,1	2,8	6,4	3,7
kultura, vzdělání, rozvoj	9,1	15,1	12,7	14,5
zájmová sdružení	4,8	3,4	3,6	6,3
sportovní sdružení	50,8	41	41	46,8
odborové svazy	1,2	0,8	5,5	0,3
sdružení podnikatelů, profesní sdružení	1,6	3	4,6	2,7
myslivecká sdružení	15,6	15	2,3	12,3
sdružení menšin	1,2	0,3	2,6	0,4
sdružení rodičů a přátel školy	5,3	11,3	14	3,9
náboženství	0,5	2,1	1,5	1
ostatní	5,8	5,2	5,4	8,1
celkem	100	100	100	100

Zdroj: Ministerstvo vnitra, Registr občanských sdružení 2001

v celkovém počtu se ve všech regionech pohybuje od 40 do 50 %; zájmová sdružení a sdružení pro volný čas tvoří kolem 3 až 4 % celkového počtu v regionech ZLÍN, LOUNY, v okresech Praha-východ a Praha-západ (dále oba jako PRAHA VZ) a 6 % v regionu OSTRAVA. Regiony se poněkud odlišují v počtu sdružení zaměřených na kulturu, životní prostředí a vzdělávání (tato sdružení jsme sloučili do jedné kategorie z důvodu jejich malého počtu). Zatímco v regionu LOUNY představují tato sdružení 9,1 %, v ostatních regionech je podíl vyšší (OSTRAVA – 12,7 %, PRAHA VZ – 14,5 %, ZLÍN – 15,1 %). Vyšší podíl sdružení v kulturní oblasti v regionu ZLÍN je

zapříčiněn právě existencí zmiňovaných folklorních spolků, vycházející z dlouhodobé folklorní tradice regionu.

Na základě uvedené komparace můžeme konstatovat, že regiony se od sebe poněkud liší, co se týče počtu obyvatel připadajících na jedno občanské sdružení. Ze srovnání vyplývá, že výrazněji se odlišuje od ostatních region Ostrava, skládající se z okresů Ostrava a Karviná.

Z porovnání rozložení typů občanských sdružení mezi regiony vyplývá, že se jejich skladba až na některé výjimky výrazně neodlišuje. Rovněž členství v občanských sdruženích, jak lze usuzovat z výzkumného šetření, se mezi jednotlivými regiony výrazně neliší. Občanská angažovanost zjednodušená do zvoleného indikátoru dosahuje ve všech sledovaných regionech podobné úrovně. Českou republiku lze považovat za homogenní z hlediska indikátoru „počet členství v občanských sdruženích“, nikoli z hlediska počtu organizací v jednotlivých regionech.

5. Závěr

Zopakujme si hlavní tezi, ke které naše studie dospěla.

Česká republika je homogenní vzhledem ke zvolené operacionalizaci a nástroji popisujícímu vzorec politické kultury a vzhledem k indikátoru občanské angažovanosti, kterým je počet členství v občanských sdruženích; za těchto okolností je k mezinárodnímu srovnání jako územní jednotka vhodná.

Jestliže jsme nenašli rozdíly ve vzorcích politické kultury mezi regiony, našli jsme rozdíly ve velikosti podsouborů jak ČR, tak regionů, jejichž členové se vyznačují podobnou politickou kulturou a odlišují se od politické kultury jiných podsouborů. Analýzou již získaných vzorců politické kultury jsme se pokusili najít v reprezentativních souborech respondentů více méně homogenní podsoubory, které se navzájem odlišují vzorci politické kultury. Aplikovali jsme shlukovou analýzu (procedura *quick cluster* v SPSS) na čtyři proměnné, kterými jsou míry identifikace respondenta s čistými typy politické kultury, se zadáním na čtyři shluky. Čtyři shluky odpovídají logice čtyř čistých typů politické kultury a jejich operacionalizaci, jak byla ve výzkumu použita. Dá se předpokládat, že lze nalézt relativně homogenní podsoubory, v nichž budou převládat postoje vlastní jednomu z čistých typů politické kultury.

Uvedeme si jako příklad region PRAHA. Názvem homogenních skupin respondentů se pokoušíme vyjádřit jejich hlavní charakteristiku.

1. *Loajální občané.* Podsoubor tvoří 36 % respondentů a je pro něj charakteristický vzorec politické kultury podobný vzorci v celém souboru regionu (porovnej tabulku 1), převažují v něm rovněž participativní postoje, přesněji – míra identifikace s participativním typem politické kultury je největší – a představují ve vzorci politické kultury tohoto podsouboru 36 %. Klesající míru identifikace s ostatními typy p. k. vyjadřuje klesající podíl příslušných postojů: 23 % postoje poddanské, 21 % parochiální, 20 % odcizení.
2. *Distancované obyvatelstvo.* Tento podsoubor tvoří 34 % respondentů. Míra identifikace s jednotlivými čistými typy politické kultury je v blízkosti hodnoty 2, což

Tabulka 9. Politická kultura podskupin regionu PRAHA

Typ politické kultury	Odcizení	Parochiální	Poddanská	Participativní
Míra identifikace (MID) v podsouborech				
Loajální občané	1,31	1,40	1,58	2,46
Distancované obyvatelstvo	2,01	2,13	1,88	2,12
Angažovaní občané	0,60	0,64	0,96	2,95
Odcizení a bezmocní lidé	2,89	2,90	2,41	1,97

Zdroj: Šetření Region a politika 2000, SOÚ AV ČR

Poznámka: Míra identifikace (MID) je průměrem čtyř podmíněných měř identifikace vztahujících se k jednomu čistému typu politické kultury, kde *podmíněná míra identifikace* s čistým typem politické kultury vzhledem k jednomu z bloků politického systému je průměrnou hodnotou souhlasu se třemi výroky, které vyjadřují poznávací, hodnotící a afektivní aspekt postoje k danému bloku politického systému.

znamená u většiny indikátorů – předložených výroků – odpověď „ani souhlas, ani nesouhlas“. Jsou indiferentní, nebo neznalí a špatně rozlišují významy výroků. Politická kultura podsouboru je vyjádřena vzorcem, v němž jednotlivé podíly postojů jsou v rozmezí 23–26 %. Loajální občané a distancované obyvatelstvo mají k sobě v regionu PRAHA blíže než kterákoliv jiná dvojice podsouborů.¹⁸

3. *Angažovaní občané.* 18 % respondentů je v tomto podsouboru. Pro vzorec p. k. podsouboru je charakteristická vysoká míra identifikace s participativními postoji, vyjádřeno v % to je 57 %. Podíl poddanských postojů je 19 %, parochiálních a odcizených po 12 % . Angažovaní občané mají stejně daleko k loajálním občanům jako k distancovanému obyvatelstvu.
4. *Odcizení a bezmocní lidé.* Početně nejmenší podsoubor – 13 % respondentů. Jméno odvozujeme od velké míry identifikace s postoji odcizení režimu (podíl na celkovém vzorci politické kultury je 28 %) a parochiálními postoji (s podílem 29 %; postoje poddanské představují 24 % a participativní 19 %). Podsoubor je nejvíce vzdálen angažovaným občanům a loajálním občanům, nejbliže má k podsouboru distancované obyvatelstvo.

Analogicky analyzované ostatní regiony přinesly jisté podobnosti a jisté odlišnosti mezi regiony. Hlubší vhled do získaných vzorců politické kultury podskupin je dovolí lépe a srozumitelněji charakterizovat. Tímto námětem na další analýzu a otázkou „do jaké míry jsou vzorce politické kultury pozorované v regionech blízké či vzdálené občanské kultuře, která je tím správným mixem čistých typů politické kultury v demokratickém systému“, práci uzavíráme.

¹⁸ Pokud mluvíme o blízkosti či vzdálenosti podsouborů, máme na mysli vzdálenost center shluků.

ZDENKA VAJDOVÁ je vědeckou pracovnící Sociologického ústavu AV ČR, pracuje v oddělení Lokální a regionální studia. Zabývá se výzkumem lokálního společenství, sociologických aspektů místní veřejné správy a lokální politiky.

Mgr. JANA STACHOVÁ vystudovala sociologii na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy, kde právě dokončuje doktorské studium. V současné době působí v oddělení Lokální a regionální studia Sociologického ústavu AV ČR. Ve své práci se věnuje lokálním a regionálním aspektům občanské společnosti a neziskového sektoru.

Literatura

- Alenderfer, M. S., Blashfield, R. K. 1984. *Cluster Analysis*. Newbury Park, CA: Sage.
- Almond, G. A., Verba, S. 1963. *The Civic Culture*. Princeton: Princeton University Press.
- Almond, G. A., Verba, S. 1980. *The Civic Culture Revisited*. Boston: Little Brown and Co.
- Elkins, D. J., Simeon, R.E.B. 1979. „A Cause in Search of Its Effect, or What Does Political Culture Explain?“. *Comparative Politics* 11 (2): 127–145.
- Feierabend, I. K. et al. 1992. *Cultural legacy of totalitarianism and the new political culture of Czechoslovakia: Theoretical framework and proposition with a methodological appendix*. Delivered to the World Congress of the Czechoslovak Arts and Sciences. Prague, Bratislava.
- Granato, J., Inglehart, R., Leblang, D. 1996. „The effect of cultural values on economic development: Theory, hypotheses, and some empirical tests“. *American Journal of Political Science* 40 (3): 607–631.
- Havelka, M. 2004. „Grundthesen zur Antinomien der tschechischen politischen Kultur in der Transformationszeit (1989–1997)“. Pp. 174–178 in Trützschler v. Falkenstein, E., Voráček, E. (eds.) *Politische Kultur. Politická kultura*. Praha: Nakladatelství Eva Milan Nevole.
- Howard, M. M. 2003. *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Inglehart, R. 1990. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton: Princeton University Press.
- Jackman, R. W., Miller, R. A. 1996a. „A Renaissance of political culture?“. *American Journal of Political Science* 40 (3): 607–632.
- Jackman, R. W., Miller, R. A. 1996b. „The poverty of political culture“. *American Journal of Political Science* 40 (3): 697–217.
- Johnson, J. 2003. „Conceptual problems as obstacles to progress in political science“. *Journal of Theoretical Politics* 15 (1): 87–115.
- Klicperová-Baker, M., Feierabend, I., Hofstetter C., R., Levine, R. V., Srnc, J. et al. 1999. *Ready for Democracy?* Praha: Institute of Psychology, Academy of Sciences of the Czech Republic.
- Kostecký, T. 1995. *Rozdíly v chování regionálních populací a jejich příčiny*. Working Papers 95:5. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Kostecký, T., Čermák, D. 2004. „Vliv teritoriálně specifických faktorů na formování politických orientací voličů“. *Sociologický časopis* 40 (4): 469–487.
- Kostecký, T., Čermák, D. 2003. „Výběrová šetření a analýza agregátních dat – diskuse na téma použitelnosti různých přístupů v komparativních analýzách politického chování“. *Sociologický časopis* 39 (4): 529–550.

- Kostecký, T., Čermák, D. 2002. „Výběrová šetření a analýza agregátních dat“. Pp. 34–49 in Kostecký, T., Stachová, J., Čermák, D. *Region a politika*, Sociologické texty 02:7. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Kostecký, T. 2002. „Vývoj české společnosti v devadesátých letech 20. století v regionálním pohledu“. Pp. 11–33 in Kostecký, T., Stachová, J., Čermák, D. *Region a politika*, Sociologické texty 02:7. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Nosál, I. 2004. „Zrození české postkomunistické politické kultury“. Pp. 71–88 in Skalník, P. (ed.) *Politická kultura: antropologie, sociologie, politologie*. Praha: SET OUT-Roman Míšek.
- Novák, M. 2004. „O politické kultuře vůbec a v období postkomunistické transformace zvláště“. Pp. 65–70 in Skalník, P. (ed.) *Politická kultura: antropologie, sociologie, politologie*. Praha: SET OUT-Roman Míšek.
- Putnam, Robert D. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Rich, P., Merchant, D. 2003. „Policy studies and civil society: A centennial debate“. *Policy Studies Journal* 31 (3): vii–xv.
- Salamon, Lester M., Anheier, Helmut K. 1997. *Defining the Nonprofit Sector. A cross-national analysis*. Manchester and New York: Manchester University Press.
- Skalník, P. 2004. „Česká politická kultura a její evropské kontexty z hlediska politické antropologie“. Pp. 89–108 in Skalník, P. (ed.) *Politická kultura: antropologie, sociologie, politologie*. Praha: SET OUT-Roman Míšek.
- Skovajsa, M. 2004. „K politické kultuře českých elit po roce 1989“. Pp. 193–216 in Trüttschler v. Falkenstein, E., Voráček, E. (eds.) *Politische Kultur. Politická kultura*. Praha: Nakladatelství Eva Milan Nevole.
- Stachová, J. 2002. „Občanská společnost a neziskový sektor v regionálním kontextu“. Pp. 50–70 in Kostecký, T., Stachová, J., Čermák, D. *Region a politika*, Sociologické texty 02:7. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Vajdová, Z. 2004. „Political culture in the Czech Republic on the Eve of the Third Millennium“. Pp. 288–297 in Skalny, J.P., Rechcigl, M. (eds.) *The Transformation of Czech and Slovak Societies on the Threshold of the New Millennium and their Role in the Global World*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Vajdová, Z. 2002. „Zázemí regionálních zájmů – politická kultura občanů Ústí n.L.“. Pp. 69–78 in Šašek, M. (ed.) *Regional Interests in the Ústí nad Labem Region and their Holders*. Ústí nad Labem: FSE UJEP
- Vajdová, Z. 1996. „Politická kultura – teoretický koncept a výzkum“. *Sociologický časopis* 32 (3): 339–351.
- Vajdová, Z., Kostecký, T. 1997. „Politická kultura lokálních společenství: případ tří měst“. *Sociologický časopis* 33 (4): 445–465.
- Whitefield, S., Evans, G. 1999. „Political culture versus rational choice: Explaining responses to transition in the Czech Republic and Slovakia“. *British Journal of Political Science* 29 (1): 129–155.

Příloha: Operacionalizace čtyř typů politické kultury podle Feierabenda et al.

Zdroj: Feierabend, I. K. et al. 1992. *Cultural legacy of totalitarianism and the new political culture of Czechoslovakia: Theoretical framework and proposition with a methodological appendix*. Delivered to the World Congress of the Czechoslovak Arts and Sciences. Prague, Bratislava.

Odcizená politická kultura (T₁):

Politické „já“ (C₁)

Poznávací (A₁): Co bych se staral o politiku! Politici se o mne také nestarají.

Hodnotící (A₂): Když jdete do politiky, stáváte se součástí podvodného systému a pomáháte zkorumpovaným politikům.

Afektivní (A₃): Nesnáším politiku. Vyplaví na povrch to nejhorší v lidech i ve společnosti.

Input (C₂)

Poznávací (A₁): Politické strany jsou tím nejhorším ve státě.

Hodnotící (A₂): Správný občan by měl bojkotovat strany a jejich volby; žádná poctivá strana totiž neexistuje.

Afektivní (A₃): Nenávídím strany a jejich nesnesitelné členy.

Output (C₃)

Poznávací (A₁): Zákony a politika státu a vlády nemá nic společného s tím, co lidé chtějí a potřebují.

Hodnotící (A₂): Politika našeho státu a vlády je nemorální fraškou a urážkou zdravého rozumu.

Afektivní (A₃): Kdo dodržuje zákony a věří jim, je blázen.

Politický systém jako celek (C₄)

Poznávací (A₁): Pro lidi jako jsem já, stát a vláda nic nedělá.

Hodnotící (A₂): Důvěřovat státu, vládě, politikům není normální.

Afektivní (A₃): Kdykoliv pomyslím na stát a vládu, ztratím náladu nebo dostanu zlost nebo upadnu do deprese.

Parochiální politická kultura (T₂):

Politické „já“ (C₁)

Poznávací (A₁): O politice toho vím málo.

Hodnotící (A₂): Nemá smysl se zajímat o politiku; politika v mém životě moc neznamená.

Afektivní (A₃): Nechápu, co lidi na politice přitahuje.

Input (C₂)

- Poznávací (A₁): Nevím, k čemu vlastně jsou politické strany.
Hodnotící (A₂): Činnost politických stran a různých zájmových skupin se mě netýká.
Afektivní (A₃): Nerozumím tomu, když někdo říká, že má rád nebo nenávidí tu či onu stranu.

Output (C₃)

- Poznávací (A₁): Po pravdě řečeno, vůbec nevím, jak stát a vláda fungují.
Hodnotící (A₂): Je pro mne těžké říci, co to je – dobrý nebo špatný zákon.
Afektivní (A₃): Jak by mohl stát a vláda pomoci lidem! Jenom rodina a přátelé, kteří mají člověka rádi, mohou pomoci.

Politický systém jako celek (C₄)

- Poznávací (A₁): Vlastně tomu nerozumím, jak politické systémy fungují.
Hodnotící (A₂): Nemám jasnou představu, jak posoudit, jestli režim a vláda jsou dobré nebo špatné.
Afektivní (A₃): Vůči vládě a státu nepocituji ani nic pozitivního, ani negativního.

Poddanská politická kultura (T₃):

Politické „já“ (C₁)

- Poznávací (A₁): Já osobně se politického života neúčastním; politika je záležitostí státu a vlády.
Hodnotící (A₂): Lidé by si měli hledět svého a nechat stát a vládu dělat, co má.
Afektivní (A₃): Nesnáším aktivisty, kteří státu a vládě dělají problémy.

Input (C₂)

- Poznávací (A₁): Politické strany nemohou plnit žádnou rozumnou funkci ve státě.
Hodnotící (A₂): Politické strany narušují hladký chod státu a vlády.
Afektivní (A₃): Dobrý občan nevstoupí do žádné politické strany.

Output (C₃)

- Poznávací (A₁): Povinností vlády a státu je, aby rozhodovaly za lidi, a povinností lidí je, aby se těmto rozhodnutím podřídili.
Hodnotící (A₂): Dobrá vláda se postará o to, aby občané dodržovali zákony, ať jsou dobré nebo špatné.
Afektivní (A₃): Ty, co dohlížejí na dodržování zákonů, musíme mít v úctě, ať dělají cokoli.

Politický systém jako celek (C₄)

Poznávací (A₁): Společnost funguje nejlépe tehdy, když všichni lidé bezpodmínečně dodržují zákony.

Hodnotící (A₂): Správný občan se nesnaží měnit vládu nebo režim.

Afektivní (A₃): Lidé mají mít úctu ke státu a vládě bez ohledu na to, co dělá.

Participativní politická kultura (T₄):

Politické „já“ (C₁)

Poznávací (A₁): Aktivně se účastním politiky, zvláště když jde o důležité věci nebo když se mě něco přímo týká.

Hodnotící (A₂): Čím více lidí se aktivně zajímá o politiku, tím lépe.

Afektivní (A₃): Rád se angažuji v politice, třeba i účastí v pokojné demonstraci za něco, v co věřím.

Input (C₂)

Poznávací (A₁): Bez politických stran není možný stát a vláda, které by představovaly zájmy lidí.

Hodnotící (A₂): Správný občan vstoupí do politické strany a účastní se práce v aktivistických zájmových skupinách.

Afektivní (A₃): Mám rád politickou stranu, kterou podporuji a mám z toho dobrý pocit.

Output (C₃)

Poznávací (A₁): Zákony a politika by měly být výsledkem co největšího počtu lidí zapojených do politického života.

Hodnotící (A₂): Zákony, ke kterým se dospělo s podporou většiny lidí, by měly být dodržovány.

Afektivní (A₃): Zákony a politika, k nimž se dospělo ve všelidové diskusi, si zaslouží úctu.

Politický systém jako celek (C₄)

Poznávací (A₁): Vedení státu vzešlé ze svobodných voleb funguje nejlépe.

Hodnotící (A₂): Nejlepší je ten stát a vláda, které plní vůli svých občanů.

Afektivní (A₃): Občan může být hrdý na vládu a stát, v němž se všichni lidé mohou účastnit politického života.